

Ярема О. Р.

аспірант кафедри маркетингу
Львівського національного економічного університету імені Івана Франка

Yarema O. R.

Postgraduate of Marketing Department
Lviv Franko National University

НЕФОРМАЛЬНІ ІНСТИТУЦІЙНІ ЧИННИКИ ЦИВІЛІЗАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

INFORMAL INSTITUTIONAL FACTORS OF CIVILIZATION DEVELOPMENT IN UKRAINE

Анотація. Соціально-економічні процеси та військові події в Україні в 2013–2015 рр. визначили кінцевий вектор вибору цивілізаційного розвитку України: Європа та європейські цінності. Однак не до кінця визначеним і сформованим залишається набір інструментів, за допомогою яких Україна може утвердитися як демократична, розвинута країна. В арсеналі цих інструментів одне із визначальних місць належить позаекономічним: культурно-моральним, етичним, релігійно-духовним, освітньо-науковим. Вони становлять основу цивілізаційного вибору.

Ключові слова: цивілізаційний вибір, неекономічні чинники, довіра, економічний розвиток, релігійні цінності.

Вступ та постановка проблеми. Проблеми цивілізаційного розвитку залишаються одними з найбільш актуальних в економічній теорії. Представники майже всіх напрямів економічної теорії звертаються до цих проблем. З огляду на реалії 2015–2016 рр., стає очевидною особлива актуальність дослідження вищезазначених чинників.

Суспільно-економічні та військові події в Україні в 2014 р. з усією повнотою розкрили загрозу з точки зору державності та непривабливу з огляду на економічну ефективність олігархічно-економічну модель економічного розвитку. Стало очевидним, що Україна не лише не наблизилася до країн-лідерів Центрально-Східної Європи, що розвиваються прискореними темпами (наприклад, Польща), а навіть до тих менш успішних (emerging markets), які слідують шляхом наздоганяючого розвитку (країни Прибалтики). Україна допустила рецесію та економічний спад.

Українська держава стала країною, де домінує суспільний лад обмеженого доступу та ренти, система сімейних та особистих привілеїв, неоднорідність примусів до виконання законів та незахищеність прав власності, стверджує ректор міжнародного інституту бізнесу Олександр Савченко [3].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Численні дослідження засвідчують, що існуючий соціально-економічний стан зумовлений дією не лише економічних чинників (інфляцією, недосконалою приватизацією), а й позаекономічними – культурно-морально-етичними, релігійно-духовними, освітньо-науковими та ін., що становлять основу цивілізаційного вибору.

Вплив позаекономічних чинників на економічне зростання розглядали у своїх працях М. Вебер, А. Тойнбі, Р. Кулнборн. До цієї проблематики звертались вітчизняні вчені В. Базилевич, Л. Радіонова, Н. Гриценко А. Діліпенко та ін. Водночас варто зазначити наявність суперечностей у сучасних наукових дослідженнях. Окремі з них є недостатньо розробленими і аргументованими. Зокрема, це стосується дослідження місця України в «цивілізаційному» виборі.

Метою даної роботи є дослідження соціально-економічних процесів та позаекономічних чинників розвитку України.

Результати дослідження. На думку більшості дослідників, поняття «цивілізація» пов'язують із духовними аспектами розвитку суспільства. Вони – первинні, а матеріальні, речові аспекти цивілізації – вторинні [5].

Поняття «розвиток» в «Енциклопедії бізнесмена, економіста, менеджера» трактується як «процес руху від нижчого до вищого, до більших досягнень, у результаті чого відбувається зміна якості предмета, явища, діяльності, перехід до новішого, прогресивнішого» [2].

Відомий австрійський економіст Й. Шумпетер розглядав розвиток як глибокі зміни в економічній, політичній, економічній сферах, освіті, що здійснюється в певних історичних умовах [16].

Для аналізу механізму цивілізаційного вибору О. Москаленко використовує поняття випереджаючого економічного розвитку. Науковець тлумачить вищезазначений економічний розвиток як «процес, який зумовлений низкою внутрішніх причин – мотиваційного, суспільно-культурного, духовного характеру, законів, закономірностей економічного розвитку світового суспільства, який також виступає об'єктивним явищем і його потребою» [8]. Процес економічного розвитку варто розглядати з позиції синергетики, як явище багатовимірне, що має параметри соціальні, економічні, політичні, культурні, етичні тощо, доповнюють вищезазначене українські науковці Ю. Петруня та О. Іванишина [12].

Упродовж тривалого часу в політичному та науковому середовищі наполегливо утверджувалася думка про те, що Україна є порубіжною складовою Православної Східно-Слов'янської цивілізації і в геополітичному змісті має стосунок до Євразійського світу і буде залучена до трансформаційних змін у цьому світі [9; 11].

Підсумок тривалим дослідженням щодо цивілізаційного вибору України дали Майдан 2014 р. і Революція гідності. Було задекларовано як на рівні влади, так і на рівні суспільства, що єдиним вектором цивілізаційного розвитку є Європа та європейські цінності: соціально орієнтована ринкова економіка, свобода, права людини і власності, гідність, рівність усіх перед законом. Твердження окремих науковців про те, що «дедалі більш явними ста-

ють ознаки вичерпання Заходом і західною цивілізацією власних цивілізаційних ресурсів, перш за все духовних і соціальних» не є достатньо аргументованими [9]. Поза сумнівом, західна цивілізація проходить складні випробування (загострення тероризму та екстремізму, економічні кризи, зростаюча конкуренція з боку східних цивілізацій). Війна в Сирії та інших країнах Близького Сходу призвела до зростання міграційних потоків у країни Західної Європи, передусім Німеччину і Францію. Біженців приваблюють високі стандарти життя в цих країнах. Соціальні виплати, з яких переміщені особи отримують доходи, у рази більше від тих, які вони отримують на батьківщині. Мігранти подекуди не бажають працювати, не знають мови, не шукають роботу. Як наслідок, загострюються конфлікти з місцевим населенням. Збільшується навантаження на висококваліфікованих місцевих працівників, підвищуються соціальні видатки, деформується економічна структура суспільства, зауважив К. Аршин [1].

Однак вищеозначені проблеми не засвідчують крах західної цивілізації. Навпаки, високі соціальні стандарти, гарантії, що регламентуються інститутами, традиціями, цінностями, законом, Конституцією, приваблюють жителів близькосхідних та африканських країн.

Незважаючи на деформацію цінностей, які характерні для українського менталітету або втрату окремих із них за час перебування у складі Російської імперії та Радянського Союзу, Україна є європейською країною. Однак повноцінним учасником західної європейської цивілізації ми станемо лише тоді, коли послідовно і цілеспрямовано адаптуємо елементи західних інститутів до власних національних надбань. Необхідно систематизувати і модернізувати свої традиційні цивілізаційно-національні інституції, які можуть стати частиною західної цивілізації [10].

Одним із центральних позаекономічних чинників цивілізаційного вибору для України є релігійний. Для українців Церква та релігія впродовж століть були важливим чинником, що формували відношення до суб'єктів підприємницької діяльності і загальної культури цінностей. Релігія упорядковувала співжиття людей. У цьому відношенні українці, без сумніву, є складовою частиною західної цивілізації.

Християнські цінності стали фундаментом західної культури господарської діяльності. Вони проповідували чесну і добросовісну працю, почуття обов'язку. Католицько-протестантська християнська етика спонукала людей до цілеспрямованого збагачення в межах фахової діяльності, надавала підприємницькому процесу впорядкованість і раціоналізм, уміння керувати своїми почуттями, пристрастями. Глибинна суть західного цивілізаційного світу була сформована святым Бенедиктом, покровителем Європи: «Молися і працюй».

У східній православній Церкві запанувала візантійщина. Священники стали чиновниками і від держави отримували платню. Заперечувалась цінність свободи і приватної власності, культивувався колективізм і общинна

свідомість. Проповідувався аскетизм, негативне ставлення до багатства, праця ставала другорядною. В Україні, як засвідчують історичні документи, вплив візантійщини був, однак він не став визначальним. Українці цінували товариство, працю, приватну власність. «За своєю природною добротою та співчутливістю українці, подаючи милостиню жебракам, у кожному випадку не вважали їх прикладом для наслідування». Перебуваючи у середовищі європейських культурних традицій і цінностей, менталітет українського народу ґрунтувався на праці та особистій свободі [7].

Релігійні чинники в механізмі цивілізаційного вибору важливі для України тим, що допомагають сформувати довіру в суспільстві. Церква є одним із суспільних інститутів, яким найбільш довіряли в Україні. Суспільна довіра є стрижнем усіх соціально-економічних процесів. Це, без перебільшення, питання номер один у механізмі суспільного розвитку в Україні.

Опитування, проведене фондом «Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва», засвідчує загрозливе падіння довіри українців до інститутів влади. Якщо в грудні 2014 р. довіра до Верховної Ради становила мінус 26%, то в грудні 2015 р. – мінус 74%; до уряду – плюс 18% і мінус 67%; до президента – плюс 56% і мінус 33% відповідно. Рівень довіри до політичних партій становив у 2015 р. мінус 65% від попереднього року [4].

К. Ерроу, лауреат Нобелівської премії в галузі економіки, тлумачить довіру як очікування членів суспільства щодо етичного, чесного, передбачуваного відношення один до одного. Це своєрідне мастило суспільного механізму, вважає він [17–19].

Довіра, переконливо доводить один із фундаторів соціального капіталу Ф. Фукуяма, живиться традиціями, а не раціональним розрахунком. Вони є шлях до процвітання держави [15].

Довіра цементує інституційні засади економічних систем. Це означає, що очікування як учасників ринку, так і суспільства загалом відбувається на основі раціональних тлумачень. Якщо люди дотримуються певного набору фундаментальних цінностей, зауважує Дж. Сорос, передбачення учасників ринку суттєво не розбігається із розвитком реальних подій. Якщо ж зміни цінностей відбуваються надто динамічно, очікування не встигають адаптуватися [13].

Висновки. Довіра між усіма суб'єктами неминує призведе до соціальної згуртованості в Україні. Соціальна згуртованість, розроблена спеціальною групою і затверджена Радою Європи в 2007 р., передбачає, що всі члени суспільства можуть брати участь у його розбудові, об'єднуватися спільними зв'язками й обов'язками на основі загальних цінностей, толерантності до представників інших культур і релігій [6].

Ураховання усього спектра політичних, економічних, громадянських прав та доступність цих прав для всіх членів суспільства стане дорожньою картою для кінцевого утвердження європейського цивілізаційного вибору України.

Список використаних джерел:

1. Аршин К. Человек, непонимающий принципы этнической динамики / К. Аршин // Русский журнал [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://russ.ru.pole>.
2. Дяків Р.С. Енциклопедія бізнесмена, економіста, менеджера / За ред. Дяківа Р.С. – К. : Міжнародна економічна фундація, 2000. – 520 с.
3. Економічна правда [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.epravda.com.ua>.
4. Соціологи таки знайшли, кому в 2015 році українці вірили ще менше ніж бажали // Експрес [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.expres.ua>.
5. Зайцев Ю.К. Проблеми методології визначення історичних перспектив капіталістичної системи господарювання у працях Й. А. Шумпетера та сучасний стан їх розв'язання / Ю.К. Зайцев // Йозеф Шумпетер та проблеми реформування економіки України : [монографія] / Відп. ред. Ю.К. Зайцев. – К. : Таксон, 2011. – С. 80.

6. Колот А. М. Суспільна згуртованість суспільства як доктрина: Основні засади, причини актуалізації, складові розвитку / А.М. Колот // Економічна теорія. – 2010. – № 1. – С. 26–27.
7. Майовець Є.Й. Підприємництво і релігія / Є.Й. Майовець // Сучасна парадигма управління і Острозька Біблія. – Львів.
8. Москаленко О.М. Загальні цивілізаційні чинники випереджаючого економічного розвитку / О.М. Москаленко // Економічні науки. – 2013. – № 3. – С. 21.
9. Павленко Ю.В. Цивілізаційна структура глобалізаційного мира і місце в ній України / Ю.В. Павленко // Інституціональна архітектура і динаміка економічних трансформацій ; под ред. А.А. Гриценко. – К. : Форт. – С. 248–256.
10. Павленко Ю.В. Інституційні основи традиційного українського суспільства і проблеми сучасності / Ю.В. Павленко // Економічна теорія. – 2005. – № 3 – С. 32.
11. Пахомов Ю.Н. Пути и перепутья современной цивилизации / Ю.Н. Пахомов, С.Б. Кримский, Ю.В. Павленко. – К. : Международный деловой центр, 1998. – С. 78.
12. Петруня Ю.Є. Інституційні чинники економічного розвитку / Ю.Є. Петруня, О. Іванишина // Економічна теорія. – 2010. – № 4. – С. 26.
13. Сорос Дж. Криза глобального капіталізму / Дж. Сорос. – К. : Основи, 1999, – С. 91.
14. Тарасевич В.Н. О цивилизационном измерении мирового экономического кризиса / В.Н. Тарасевич // Инновационное развитие экономики России [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.ecom.ms.ru/departments/politics/science/conferences/ds 1430>.
15. Фукуяма Ф. Доверие: Социальные добродетели и путь к процветанию / Ф. Фукуяма. – М., 2004. – С. 8.
16. Шумпетер Й.А. Теория экономического развития / Й.А. Шумпетер. – М. : Директмедиа Паблишинг, 2008. – С. 149.
17. Coleman J.S. Foundation of Social Theory / J.S. Coleman. – Cambridge : Harvard University Press, 1990. – 980 p.
18. Kenneth Arrow. The Limits of Organization / Arrow Kenneth. – New-York, 1974. – P. 23.
19. Loury G. A Dynamic Theory of Racial Income Differences / G. Loury // Women Minorities and Employment Discrimination. Lexington: Lexington Books, 1977. – P. 153–158.

Аннотация. Социально-экономические процессы и военные события в Украине в 2013–2015 гг. определили конечный вектор выбора цивилизационного развития Украины: Европа и европейские ценности. Однако не до конца определенным и сложившимся остается набор инструментов, с помощью которых Украина может утвердиться как демократическая, развитая страна. В арсенале этих инструментов одно из главных мест принадлежит неэкономическим: культурно-нравственным, этическим, религиозно-духовным, образовательно-научным. Они составляют основу цивилизационного выбора.

Ключевые слова: цивилизационный выбор, неэкономические факторы, доверие, экономическое развитие, ценности.

Summary. Socio-economic processes and military events in Ukraine in 2013-2015 biennium. Vector determined the final choice of civilization in Ukraine: Europe and European values. However, not fully defined and is formed by a set of tools with which Ukraine can establish itself as a democratic, developed country. These and other problems are the subject of study of this article. In the arsenal of tools is one of the main places belongs to non-economic, cultural, moral, ethical, religious, spiritual, educational and scientific. They are the basis of civilization choice.

Key words: civilization choice, non-economic factors, trust, economic development, religious values.